

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Rahvusliku tekstiili õppekava

Jane Jõgi

**LÕUNA-EESTI TÜLLTANU,
SELLE TÄNAPÄEVANE VALMISTAMINE JA KANDMINE**

Lõputöö

Juhendajad: Ave Matsin, MA

Riina Tomberg, MA

Viljandi 2014

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. TÜLLTANU LÕUNA-EESTIS, MÕISTED, VIITED SEMINARITÖÖLE	5
2. 19.SAJ LÕUNA-EESTI TÜLLTANU LÕIKE JA ÕMBLUSTEHNOLLOOGIA ANALÜÜS	7
2.1. Meetod	7
2.2 Valim	7
2.3. Tanude analüüs	8
2.3.1. Tanupõhi	8
2.3.2. Tanusopi kokkuvõtted	8
2.3.3. Tanu teen ehk kiri.....	13
2.3.4. Kohendused tanudel	15
2.3.5. Tülltanu kaunistamine siidilintidega	16
3. PAIKKONDLIKUD TÜLLTANU KANDMISE REEGLID	20
3.1. Viljandimaa.....	20
3.2. Tartumaa	20
3.3. Võrumaa	21
4. HELMI KURRIK TÜLLTANU ÕMBLEMISEST	23
5. TÜLLTANU KANDMINE TÄNAPÄEVAL	25
6. RÕIVAKOLLEKTSIOON	26
6.1. Tanude kollektsioon	27
6.2. Materjalid	33
6.3. Tanu lõike konstrueerimine, materjali arvestus ja juurdelõikus	33
6.4. Tikandi paigutus	35
6.5. Tikandi teostamine.....	36
6.6. Tanude kokkuõmblemine.....	36
7. TANUGA SOBIVA KLEIDI KAVANDAMINE	37
7.1. Kleidi materjal	37
7.2. Kleidi mudel ja tikandi kavandamine.....	37
7.3. Pealiskleidi kokkuõmblemine	38
KOKKUVÕTE.....	39
KASUTATUD KIRJANDUS	40
LISAD	41
Lisa 1. ERMis leiduva tanukollektsiooni andmed	41
Lisa 2. Kogumisraamatu kommentaarid pulmade ja tanutamisega seotud ERM-is leiduvate tülltanude kohta	43
Lisa 3. Esmased pealiskleidi kavandid (kaks kavandit seljaosast)	44
Lisa 4. Teostatud kleidi mustripaigutuse kavand (esi- ja seljaosa)	45
Lisa 5. Aluskleidi lõigete skeem	46
Lisa 6. Tüllvõrgust pealiskleidi lõigete skeem	47

Lisa 7. Fotod rōivakomplektist	48
SUMMARY.....	53

SISSEJUHATUS

Lõputöö eesmärgiks on rõivakollektsiooni loomine (tülltanu kavandamine ja valmistamine ning sellega sobiva kleidi kavandamine ja valmistamine). Inspiratsiooniallikaks on 19.saj. pärit tülltanud, neile tikitud ornamendid ja mustirütmid. Peamiselt keskendutakse tänapäevasest materjalist visuaalselt võimalikult autentse tanu tikkimisele.

Aksessuaariks luuakse kaasaegse disainilahendusega tüllpitsist kleit, mis sobiks täiendada tikitud tanu ja moodustaks sellega koos rahvuslikel ainetel pruudikostüümi.

Käesolev lõputöö on jätk eelnevale seminaritööle „Lõuna-Eesti tülltanu 19. sajandil”. Seminaritöö eesmärgiks oli materjalikogumine ja visuaalse tausta loomine lõputöö jaoks. Kirjandusallikate ja muuseumiandmete põhjal koostati lühiülevaade tülltanude tikkimise ajaloost Eestis. Tutvuti ERM-i tülltanude kollektsiooniga ja saadi esimesed praktilised kogemused tülltanu mustri kujundamises ja tikkimises.

Seminaritöö tulemusena on nüüd kasutamiseks mitmed tülltanuga seotud mõistete definitsioonid, samuti on täpsustatud tülltanu liigilist kuuluvust ja selle valmistamiseks varem kasutatud materjale.

Käesoleva lõputöö teoreetiline osa keskendub ERM-i tülltanu kollektsiooni analüüsile. Mõõtmise ja visuaalse vaatluse teel selgitatakse välja tanude mõõtmed ja tehnoloogilised iseärasused. Uurimus hõlmab ka tanude kandmisega seotud kombestikku ja reegleid, sellekohast materjali otsitakse kirjanduslikest allikatest, Eesti Rahvamuuseumi (edaspidi ERM-i) kogumisraamatutest ja Eesti Muuseumite Infosüsteemi (edaspidi MuIS-i) fotokogudest.

Lõputöö praktiline osa hõlmab rõivakollektsiooni kavandamist ja valmistamist.

Töö käigus ilmnemiseid mitmed probleemid, mis tulenesid tänapäevaste materjalide kasutamisest. Muuta tuli esialgseid tikandi kavandeid. Materjali tehnoloogilised iseärasused välistasid mõningate lõikeliste ideede teostumise. Lõputöö praktilise töö tulemusena valmisid kolm tülltanu ja ühe tanu juurde kuuluv tülltikandiga kaunistatud pruutkleit.

1. TÜLLTANU LÕUNA-EESTIS, MÕISTED, VIITED SEMINARITÖÖLE

Töös kasutatakse peamiselt samu mõisteid, mis autor on defineerinud ka seminaritöös (Jõgi, 2013), kuid töö lugemise selguseks, on toodud olulisemad mõisted alljärgnevalt uuesti.

Tüllvõrk - masinate abil kootud auguline materjal, mida on mugav kasutada pitsi alusvõrguks. Tüllvõrku hakati Euroopas tootma 1809.a (Reigate, 1988, lk 174).

Tüllpits- tikandiga tüllvõrk. Lõuna-Eestile omaselt on tülltanu tikand geomeetriline, tikitakse peamiselt eelpistes, auguridu lugedes.

Tülltanu- Lõuna-Eestis levinud madal maatanu, mis valmistatud tikitud tüllvõrgust. Tülltanu peeti pidurõivaste juurde kuuluvaks, sellega käidi peol ja kirikus. Igapäevase peakattena kandsid naised linasest või puuvillasest materjalist valmistatud maatanu (Jõgi, 2013, lk4).

Lõuna- Eesti vanemad peakatted olid mitmesugused linikud ja pearätid, mis erinesid paikkondlikult üksteisest nii suuruse, kui sidumisviisi poolest. Alates 17. saj hakkas aga Lõuna-Eestis levima nn. maatanu. Selle valmistamiseks kasutati valget linast riidet, hilisemal ajal ka puuvillast poeriiet ja tüllvõrku. 19.sajandil kujunes maatanu Lõuna-Eestis abielunaiste valdavaks peakatteks. (Kaarma & Voolmaa, 1981)

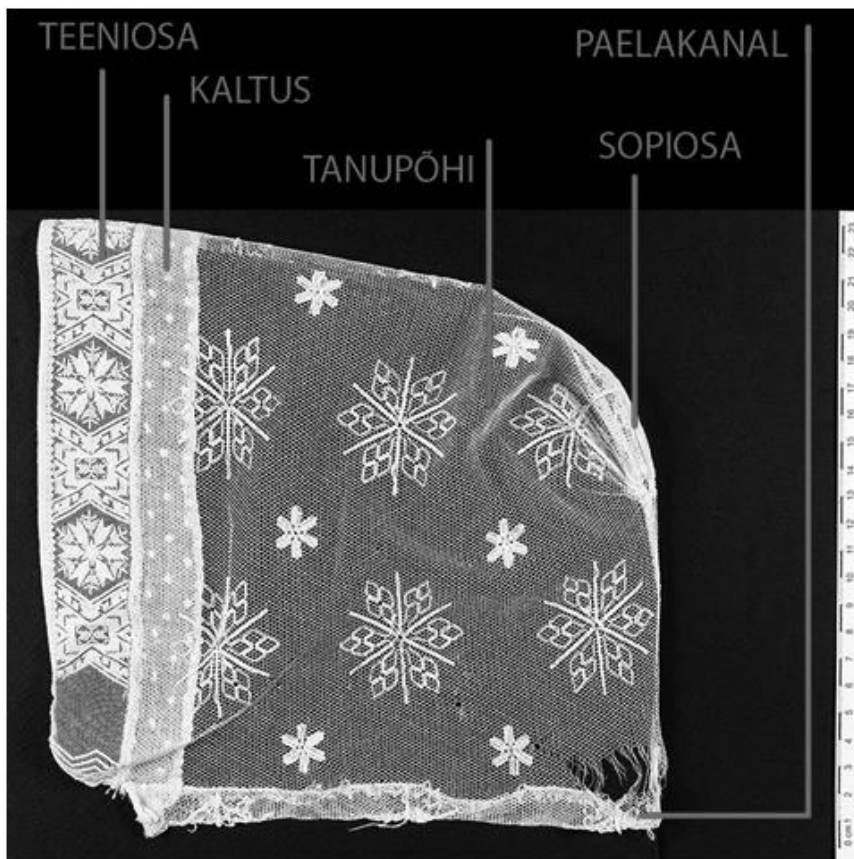
Maatanu moodustub kahekorra kokkumurtud rõõpküliku-kujulisest riidetükist, mille ääred on ühest küljest kokku õmmeldud ja kuklal kurrupaelaga kokkutõmmatud. Argitanud olid kirjadeta, pidulikumad kaunistati tikandi või pilutikandiga ja kuklasse kinnitatud siidilintidega. (Manninen, 1927)

ERM- i kogumisraamatu andmetel võeti tüllmaterjalist maatanud kasutusel 19.saj keskpaigast (Jõgi, 2013, lk8). Neid kanti Tartumaal, Võrumaal ja mõnedes Viljandimaa kihelkondades- täpsemalt Helmes ja Tarvastus (Kurrik, 1938).

Tülltanude kandmine hääbus 19.saj lõpul, mõningaid teateid tanu kandmisest on ERM-i kogumisraamatutes ka 20 saj algusest. 1927. aastal kirjutab Ilmar Manninen oma rahvariide alases uurimuses järgnevat: „*Kui juba rahvariide üldiselt oli tarvitusest ära jäänud, säilis peakate veel alal. Paiguti kannavad vanad eided veelgi rahvariideaegset peakatet, kuna muu riietus juba ammu on linnastunud.*” (Manninen, 1927, lk 3)

Tülltanu tikkimine ei olnud tanukandjale igapäevane tegevus, paljud muuseumitanud viitavad oma meisterliku teostusega, et on valmistatud tellimustööna meistri poolt. Muuseumi kogumisraamatus on rohkelt kommentaare tülltanude linnast või laadalt ostmise kohta (vt lisa 2) Samas leidub ka suur osa tanusid mille, teostamiseks on kasutatud koduseid vahendeid ja vähemaid oskusi, meistritööst erinevad need jämedama niidivaliku ja vähem vilunuma tikkerea poolest.

Tülltanu osad: tanupõhi, teen ehk kiri, sopp ehk pära, kaltus, krookpaela kanal ehk palistus.

Joonis 1. Skeemi põhjana on kasutatud fotot muuseumitanust ERM A329:2

2. 19.SAJ LÕUNA-EESTI TÜLLTANU LÕIKE JA ÕMBLUSTEHNOLLOOGIA ANALÜÜS

Kättesaadavates kirjandusallikates leidub küll vastavasisulist teavet, näiteks on raamatu „Eesti rahvarõivad” (Kaarma & Voolmaa, 1981) lõikelisas tülltanu õmblemisjuhised ja lõiked, ka „Eesti rahvarõivad” (Kurrik, 1938) pakub õmblemisjuhiseid. Kahjuks on mõlemad allikad üksikdetailide suhtes üldsõnalised. Jääb mulje, et lähtutud on konkreetse üksikeseme valmistamisest, täpsustatud pole, kuidas viimistleda detaile ja kuidas kohandada tanu kandjale sobivaks. Selleks, et omada head ettekujutust etnograafilisest tülltanust, otsustas autor informatsiooni allikana vaadelda ERM-i põhikogus olevaid tülltanusid. Autor loodab saada täpsema ettekujutuse tanu mõõtudest, lõikelistest lahendustest, tikandi paigutusest, paikkondlikest eripäradest, tanu pähe panemise reeglitest. Viimaste puhul on tänuväärseks allikaks kogumisraamatus leiduvad tülltanusid käsitlevad sissekanded ja MuIS-is avaldatud fotokogud.

2.1. Meetod

Uuringu eesmärgiks on koguda detailset informatsiooni etnograafilistelt tanudelt, et kavandada ja tikkida saadud teadmiste tuginedes tänapäevastest materjalidest tülltanu ja sellega sobiv kleit. Seega piirduakse tanude vaatlemise, mõõtmise ja kogutud andmete põhjal lõputöö jaoks vajalikul tasemel üldistuste tegemisega. Kogutud teave tanude kandmise ja paikkondlike iseärasuste kohta on kahjuks vähene ja suuresti hüpoteetiline. Küll aga aitab tanude kohta kogutud materjal paremini mõista tanu kunagist tähendust.

2.2 Valim

ERM-i tülltanude kollektsioon pakub head võimalust vaadelda korraga suuremat hulka etnograafiliselt autentseid esemeid. Kogu puuduseks on see, et valim ei moodusta läbilõiget tegelikult tarbimises olnud esemetest. Muuseumi fondi on aastate jooksul kogutud tülltanusid, mis on silmapaistnud meisterliku tikandi, omapärase (rahvusliku) mustri vms. poolest. Kindlasti on muuseum vältinud dubleerivate esemete kogumist. Seega on selle kogu põhjal raske järeldada millised tikandimustrid või õmblustehnoloogilised võtted olid teistest populaarsemad ja tegelikult tavapärase kasutuses.

ERM-i kogudes on 87 tülltanu (vt lisa 1). Valimist on välja arvatud neli tanu, mis on eksponeeritud püsinäitusel ja veel kuus, mis on valmistatud kaasajal ning mille tehnoloogiline usaldusväärsus on küsitav.

2.3. Tanude analüüs

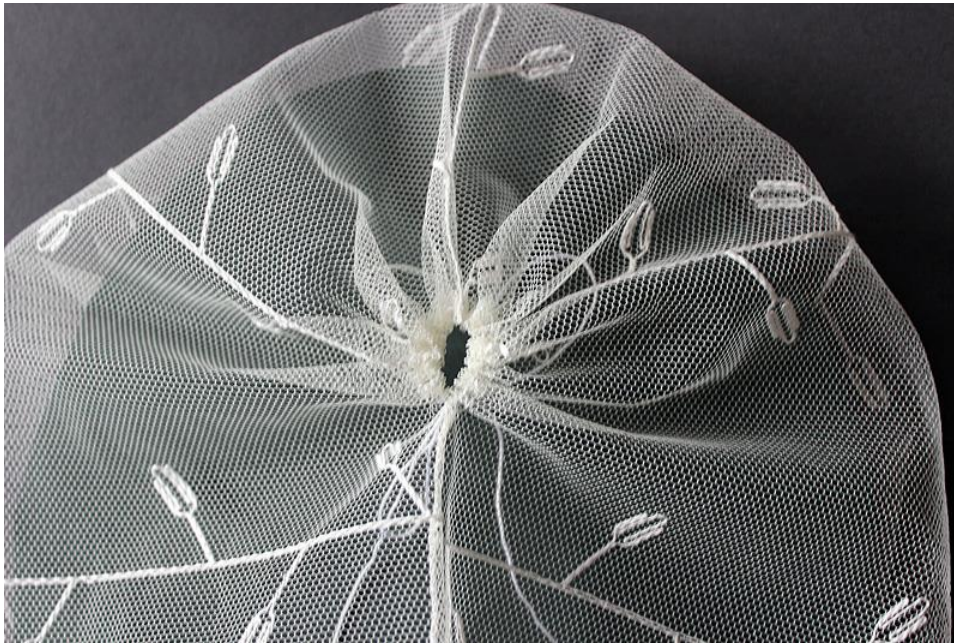
2.3.1. Tanupõhi

Kõigi ERM-is leiduvate tülltanude põhjaosaks on kasutatud ristkülikukujulist tüllvõrgutükki. Tanupõhjade keskmiseks laiuks tuleb 18,8 cm ja keskmiseks pikkuseks 43,5 cm, ümardades oleks tanupõhja pikkuse laiuse suhe 1:2. Mõõtmine on teostatud tanu välisküljelt ja seega on kõigi tanupõhjade pikkusele vaja juurde arvestada 1 - 1,5 cm õmblusvaru paelakanali jaoks. Laiusele tuleks lisada õmblusvaru tagumise õmbluse jaoks 0,5 - 1 cm ja 1,5 - 2 cm kaltuse jaoks. Suurimad tanupõhjad on mõõtudelt 20 - 22 cm x 46 - 48 cm. Väikseimad tanupõhjad on 15 - 16 cm x 40 - 42 cm. Ka vanal ajal valmistati tanu vastavalt kandja pea suurusele, seega võime oletada, et tanupõhja pikkus väljendab peaümberrõõtu. Laius võiks olla see suurus, mis muutus vastavalt paikkondlikele iseärasustele - st. mingi osa tanupõhja laiusest kulub sopikokkuvõttele, aga tanu laiusest olenes ka see, kui kõrge on tanu. Kui vaadelda tabelit (vt lisa 1), siis ilmneb, et Tarvastu ja Helme tanupõhjad liigituvad pigem suuremate hulka ja kui lisada siia teenipitsi laius (7 - 9 cm) saame oletada, et selline tanu pidi Tartumaa ja Võrumaa tanuga võrreldes kõrgem olema.

Tanu valmistamiseks murti tanupõhi kokku ja tagumine serv õmmeldi osaliselt või täielikult kinni. Lahtijäänud osa õmblusest seati püstvoltideks või kroogiti - tekkis tanusopp.

2.3.2. Tanusopi kokkuvõtted

Sopiosa kinnitusviise on kasutusel olnud mitmeid, levinum viis oli sopi kokku krookimine - kasutatud 42-l korral 79-st. Sopi kokku krookimiseks see esmalt palistati (0,3 - 1 cm laiuselt), siis koguti krookesse (vt. joonis 2). Selliselt on kinnitatud näiteks kõik Viljandimaalt ja suur osa Tartumaalt pärinevaid muuseumi tanusid.

Joonis 2. Kroogitud tanusopp

Peale krookimise oli enamlevinud sopikokkuvõtte veel voltimine- selliste soppidega tanusid on ERM-is 12. Need pärinevad Tartumaa lõunaosast ja Võrumaa põhjaosast. Sellise sopi õmblemiseks leiab lihtsa juhise raamatu Eesti rahvarõivad juhendist: *“Tanu lahtine sopp koondada paari pistega ühte punkti.”* (Kaarma & Voolmaa, 1981, lk18) Kokkukoondatud püstvolte võib olla kaks, neli või kuus ja need on ühelaiused (vt. joonis 3; 4).

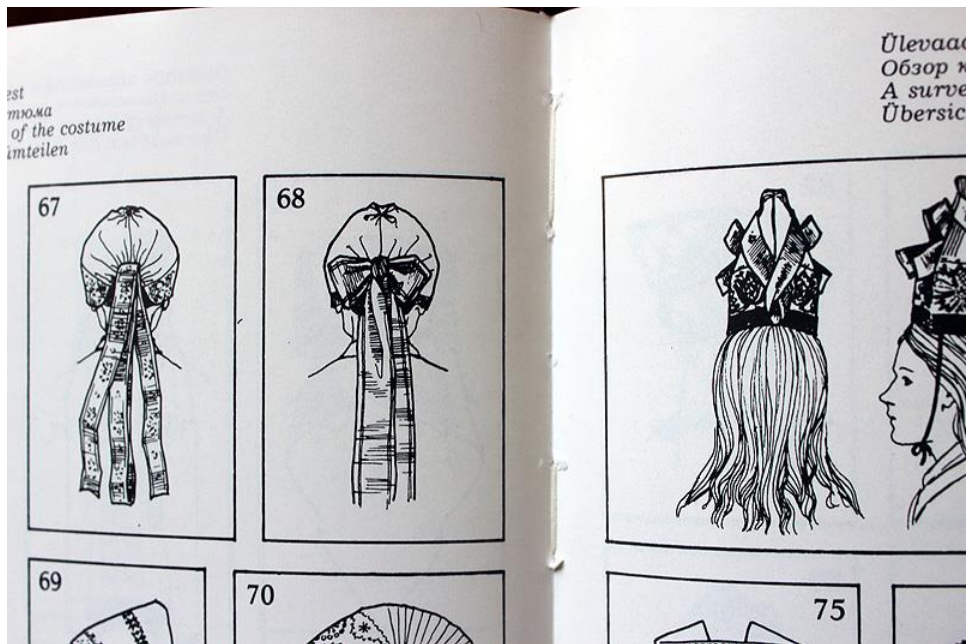

Joonis 3. Volditud tanusopp (kinniõmmeldud voldiservadega)

Joonis 4. Volditud tanusopp (lahtiste voldiservadega)

Äksi kihelkonna kolmel tanul on voldi otsad ja harjad tanu siseküljele kinni õmmeldud (vt. joonis 3). Tavapärasem oli, et püstised voldiservad on lahti jäetud (vt. joonis 4). Küsimusi tekitab, kas sellised püstised volditipud lükati tanu pähepanemisel tanu sisse peitu või kanti neid eenduva tipuna? Muuseumitanude kulumismärke vaadeldes eeldaks, et pigem oli selline „voldilehvik” tanu sees peidus (seda arvamist toetavad ka Äksi tülltanud). Ometi leidis Rahvarõiva raamatus pilt, kus kantakse tanu sopivolte just väljapoole pööratult (vt. joonis 5, pilt 68). Võimalik, et kasutusel olidki mõlemad variandid. Samas on muuseumis tanusid aastakümnete jooksul karpides hoiustatud ja hooldatud, võimalik, et keegi on korraarmastusest neid ka ühte või teistpidi vorminud, puuvillane tüllvõrk on sopiosas tihti väljaveninud ja rasked voldiosad võivad ka lihtsalt hoiustamise käigus paigast vajuda (vt. joonis 6).

Joonis 5. Foto pärineb raamatust „Eesti rahvarõivad” (Kaarma & Voolmaa, 1981, lk 40)

Joonis 6. Muuseumitanu ERM 2574, mille voldiharjad väljapoole pööratud

Mõnel juhul õmmeldi palistuse asemele kitsas paelakanal ja sealt läbiveetud nõõri abil tõmmati sopp kokku (vt. joonis 7). Selline viis polnud väga levinud, kasutatud uuritud tanude puhul vaid viiel korral Tartu- ja Võrumaa tanudel.

Joonis 7. Kitsa paelakanali abil kokkuveetud sopiosa

Väliskujult teistest erinevad on tanud, mille tagumine õmblus on lõpuni kinni õmmeldud ja tanule on tekitatud terav, püstihoidev sopp (vt. joonis 8). Kõik viis sellise sopiga tanu on pärit naaberkihelkondadest: Otepäält, Sangastest, Karulast ja Rõngust.

Joonis 8. Sirge sopiosaga tülltanu ERM 11904

Kanepi-, Rāpina- ja Rõuge kihelkonnast on pärit kolm tanu mille tagumine õmblus on lõpuni kinni õmmeldud ja siis tekkinud teravik „maha murtud” (vt. joonis 9). Tegu on naabruses asuvate kihelkondadega ning seega võis selline sopp sealsetele tanudele iseloomulik olla.

Joonis 9. Lõpuni kokkuõmmeldud ja siis „mahamurtud” sopiga tanu

Kokkuvõetud sopiga tanu on tülikas hooldada ja hoiustada ning seepärast on paljudel tanudel kokkuvõtte kinnitatud tugevama niidi või nõoriga. Vajadusel saab tanusopi lahti harutada ja enne pähesidumist jälle kokku tõmmata.

2.3.3. Tanu teen ehk kiri

Tanu esiäär on kaunistatud teeniga. Teeni pikkus varieerub 36 - 44 cm. Tavaliselt on see tanupõhja pikkusest veidi lühem, aga 19 tanul ulatub kurrupaela kanalini (vt. joonis 10,11).

Joonis 10. Muuseumitanu ERM A 118:53, mille teeniosa on tanuäärest lühem

Joonis 11. Detail tanust ERM A671:37b, mille teeniosa ulatub paelakanalini

Tanupõhja esiserv keeratakse 1 - 2 cm laiuselt alla ja palistatakse kinni, tekib tugevdatud riba - kaltus, mille külge õmmeldakse teen. Teeniks kasutatud tüllpitsiribasid võiks laiuse järgi jagada 3 rühma: laiad 9 - 7 cm, keskmised 2 - 4 cm, kitsad 1 - 1,5 cm. Teeni laiust ei saa alati otseselt seostada erinevate kihelkondadega. Helme ja Tarvastu kihelkonnast kogutud tanudel on küll kõigil väga laiad ja rikkaliku tikandiga kaunistatud teenid, kuid üksikuid sama uhkeid leidub ka teistes kihelkondades.

2.3.4. Kohendused tanudel

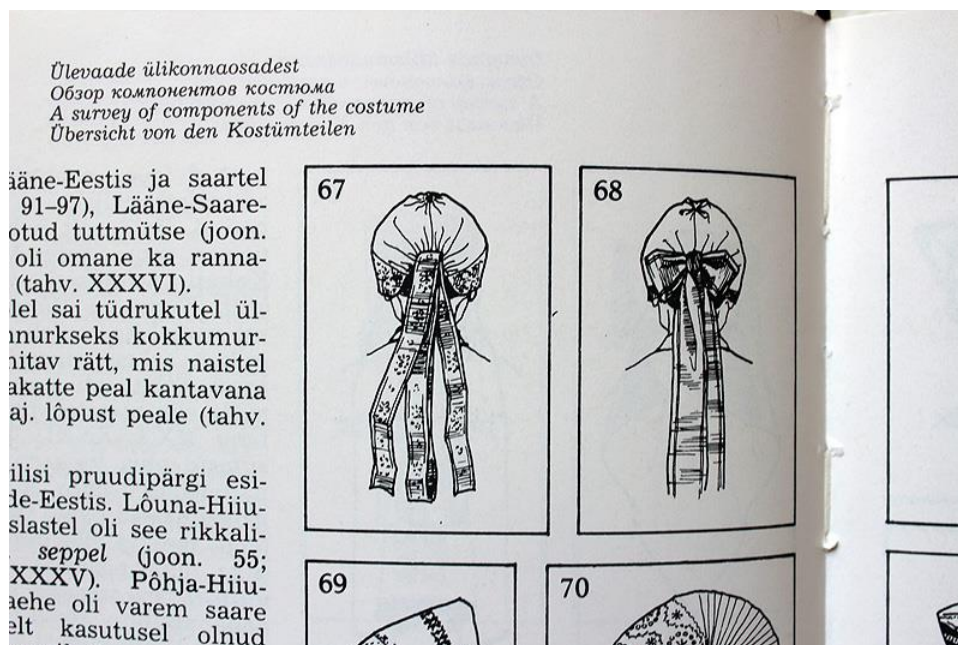
Muuseumi tanude vaatlusel märkame, et tanupõhjad ja teenid on sageli erinevate tikkijate poolt valmistatud. Jääb mulje, et veidi jämedamast tüllvõrgust tanupõhi tikiti koduste oskustega valmis, aga peenema tikandiga teeniosa osteti vilunumalt meistritl. Et tanupõhjad ja teenid eraldi müügil olid, seda ilmestab kogumisraamatu sissekanne Puhja tanu kohta: *"Teen kodus külge õmmeldud, muidu ühes tanuga ostetud."* (ERM A222:6) Mõnel juhul kaasnes osade kokkusobitamisega ka see, et tanu sai kandja jaoks liiga suur. Sellest põhjustatud parandusi võib märgata mitmetel tanudel. Et tanu liiga sügavalt näole ei vajuks, on osa tikitud tanupõhjast kaltusena kahekorra alla pööratud. Veidi väiksemat sügavuseviga on kahe tanu puhul korrigeeritud pikki tanu õmmeldud voldikese abil, asukohaga tanu sopi ees (vt. joonis 12).

Joonis 12. Muuseumitanu ERM A 61:1

2.3.5. Tülltanu kaunistamine siidilintidega

ERM-is on tülltanud ja neid kaunistanud linnid hoiustatud eraldi. Tanusid säilitatakse tasapinnaliselt üksteise peale asetatult ja oleks raske tagada murdekohale jäävate tanulintide ohutu säilitamine. Ilmselt seetõttu on tehtud kompromiss - tanulinnid, kui neid leidis, harutati tanude küljest lahti ja neid säilitatakse eraldi karpides, rullidena. Kahjuks läks sellest tulenevalt kaduma teave, kuidas kinnitused linnid tanude külge. Mitmesuguste kirjanduslike allikate põhjal võib järeldada, et tanulinnid kinnitati kuhugi tanu sopi ja kurrupaelakanali vahele. Tänapäevased rahvariide kandjad armastavad tanulinti kinnitada rohkem sopikokkuvõtte alla, mõnel juhul isegi varjama sopikokkuvõtet. Õigem on, kui linnid on kinnitatud tanu alläärde, kurruaugu kohale, nii nagu „Eesti rahvarõivad” raamatu illustratsioonil (joonis 13. Kaarma & Voolmaa, 1981, lk 40, pilt 67; 68).

Joonis 13. Tanulindi õige kinnituskõrgus

Lintide sidumisviiside kohta leidis näiteid kirjanduslikes allikates ja ERM-i kogumisraamatutes, enamasti ei oma need kindlat viidet, et olid kasutusel just tülltanudel, aga võib oletada, et kui linasest ja puuvillasest materjalist maatanud olid tülltanudega paralleelselt käibel, siis olid neil ka ühised linnid sidumise viisid.

Joonis 14. Tanulindi kinnitusviis Põlvamaalt pärit erakogu tanul

Joonis 15. Lindisidumisviis pärineb raamatust "Eesti rahvarõivad" (Kaarma & Voolmaa, 1981, lk 40, pilt 68)

Joonis 16. Lindisidumisviis on pärit Äksi tanult (ERM A 611:134)

Joonis 17. Lindisidumisviis pärineb Tartu tanult (ERM A 559:494)

Joonis 18. Sellist lindikinnitusviisi on kirjeldatud raamatus "Eesti rahvarõivad": *"Lint õmmelda tanupära külge keskkohaga/.../* (Kurrik, 1937, lk 62)

Joonis 19. Lindisidumisviis pärineb raamatust "Eesti rahvarõivad" (Kaarma & Voolmaa, 1981, lk 40, pilt 67)

3. PAIKKONDLIKUD TÜLLTANU KANDMISE REEGLID

Juba seminaritöö kirjutamisel tõdes autor, et kirjeldusi selle kohta, kuidas tülltanu peas kanti leidub ERM-i korjamisraamatus napilt. Tanude juures olevatest kommentaaridest võib teha järelduse, et üksikuid eakaid tanukandjaid leidis veel 20.saj alguses. Tekkis lootus, et tanusid kandvaid inimesi on sattunud ka fotodele. Olles MuIS-i abil tutvunud Karilatsi Talurahvamuuseumi, Valgamaa muuseumi, Viljandimaa muuseumi ja ERM-i fotokoguga, leidis tõepoolest paarkümmend säilikut, millel pildistatud naisterahvas kandis tülltanu või tüllist äärepitsiga tanu. Kahjuks vaid mõnede piltide puhul on olemas teave paikkondliku kuuluvuse kohta. Tihti kannavad naisterahvad ajastule kohaselt osaliselt linnamoelisi rõivaid, mis samuti teeb nende piltide päritolu määramise keeruliseks.

3.1. Viljandimaa

Sellest maakonnast on väidetavalt tülltanusid kantud vaid Helmes ja Tarvastus (Kurrik, 1937). ERM-i on kogutud kuus Helmest pärit ja üks Tarvastust pärit tülltanu.

Tanud on kõik laia teeniga ja kaunistatud väga rikkaliku tikandiga. Muuseumitanude mõõtmisel selgus, et Viljandimaa (Helme ja Tarvastu kihelkonna) tanude tanupõhjaosa on tegelikult sama suur, kui teistest maakondadest pärit tanudel. Oluline erinevus seisneb eriti laias (9 - 7 cm) teeni osas (vt lisa 1). Rahvariide raamatus (Kaarma & Voolmaa, 1981, lk 41) on märge linasest riidest maatanu kohta: „*Tartu- ja Võrumaa tanud olid madalad, Viljandimaal kõrgemad*”. Ilmselt kandus traditsiooniline lõige üle ka tülltanudele.

3.2. Tartumaa

Vanasti oli kogu maakonnas levinud linasest riidest tanud niplisega eesääres, kuid peagi asendusid need kõikjal tülltanuga või puuvillase tanuga, millel tüllist äärepits (Kurrik 1938, lk 157). Tülltanude kandmise eripärade kohta kogumisraamatust kommentaare ei leidu, küll on aga ERM-i fotokogus mõningad pildid, mille põhjal võib järeldada, et tanusid kanti nii rätiga kaetult, kui ka ilma rätita. Tanu äärepits ulatub poole laubani, mõnel juhul ka ainult juuste piirini. Tanu külge kinnitati siidilinte.

Joonis 20. Tartumaalt tanu kandmise näidised. Allikas: vasakult ERM Fk 329:2 Rõngu; ERM Fk 13:3Tartu; ERM Fk 198:1Rõngu

3.3. Võrumaa

Tülltanusid kanti kõigis siinseis kihelkondades, sellega paralleelselt oli väga levinud ka puuvillasest poeriidest maatanud millel eesääres tüllpits. Tanusid kanti värviliste siidilintidega, mida kutsuti tanusiidiks (Kurrik, 1938, lk 171).

Siinse piirkonna eripäraks oli tülltanu all kantav vahr-vahruke. Pole selge, kas vahru kanti kogu Võrumaal. Uuritud muuseumitanude puhul on sellekohane märge, kahe Räpina ja ühe Kanepi tanu kohta.

“Et tanu paremini peas püsiks, kanti ümber pea (kui oma juukseid ei jätkunud) nartsudest kokkukeeratud, sitsiga kaetud vahrukest. Tanu peale seoti ümber vahru kitsam pael mustast sametist või ka siidist seosega paremal küljel(Vastseliinas, Rõuges). Sellele tanule ei lisatud enam rippuvaid siidpaelu.”(Kurrik, 1938, lk 171)

Selles kirjutises pole täpsustatud, kas musta lindiga kaunistatult kanti ka tülltanusid, kuid Kadrinas on kirjapandud sarnane kommentaar Lõuna-Eestile iseloomuliku tülltanu ja selle kandmise kohta. *“Kirikus ja pulmas kantud „noorikutanu” mida väljas rätikuga kaeti, nii et ainult paelad paistsid. Kokkukeeratud juuksed seoti kahelt poolt ümber päa, kui juukseid vähe pandi linu lisaks ja kaeti päält musta siidilindiga. Selle päale tõmmati tanu kõvasti üle juuste. Juuste keerukoht pidi hästisilmapaistev olema.”* (ERM 16195, Kadrina)

Tülltanu katmisest ja vahrust on ka järgnev kommentaar: *”Tanu (tülltanu) kantavat räti all, tanu sees on punasest riidest, seest täistopitud vorstitaoline rõngas, mille läbimõõt 2 cm, kogu rõnga läbimõõt 21 cm.”*(ERM A 236:2 Räpina khk)

Vahru kandmise kohta on viide korjamisraamatu sissekandes (ERM A566:880 Räpina khk): „....*Vahr pandi juuksepiirde kõrgusele*”.

See, kui sügavalt tülltanu pähe pandi, oli oluline. Hargla kihelkonnas on kirjutis tülltanu kohta: „*Tanu pandi ikka juuste piirdeni. Tanu (tülltanu) peale pandi rätik. Vanaemal oli väljaskäimiseks siidirätik. Kodus oli ta linase tanu ja sitsirätiga*” (ERM A565:1626 Hargla khk).

Joonis 21. Võrumaalt tanu kandmise näidised. Allikas vasakult : ERM Fk 350:45 Hargla, ERM Fk 1486:43 Mõniste v, ERM Fk 375:72

Parempoolsel pildil olevate naiste kohta ei ole teada nende päritolukihelkonda. Pidevseesilised kampsunid olid levinud riideese nii Tartumaal, kui Võrumaal. Tähelepanu äratav tanu kandva naisterahva peakuju - tanu peal kantav rätik hoiab peast veidi eemale, võimalik, et see naine kannab tanu all vahru, kuid loomulikult on see vaid hüpotees.

4. HELMI KURRIK TÜLLTANU ÕMBLEMISEST

Helmi Kurriku 1938. aastal koostatud raamat „Eesti Rahvarõivad” on nõuandjaks ja eeskujuks olnud kõigile, kes rahvariide valmistamisega kokku on puutunud. Selle raamatu väärtuseks on, et seal leiduvad soovitusel ja juhendid on seotud algallikatega. H.Kurrikul oli võimalik küsitleda inimesi, kes omasid otseseid mälestusi rahvariide kandmisest ja valmistamisest.

„Eesti Rahvarõivad” eessõnas on kirjas, et kõik raamatus leiduvad juhised ja kirjeldused vastavad täpselt muuseumides leiduvatele originaalidele ja muudele usaldusväärsetele allikatele ning raamatus esitatav materjal peaks olema kasutatav vana rahvarõivast täpselt jäljendada soovijatel (Kurrik, 1938, lk 4).

Raamatust leiame õmblemise juhendid 34 Tartu- Viljandi- ja Võrumaa naisterõivakomplekti jaoks. 16 juurde neist soovitatakse valmistada tülltanu.

Tülltanu lõige on selles raamatus võrdsustatud vastava kokkumurtud tanupõhja suurusega, näiteks tanu Nõost, mõõdud 24 x20 cm. Õmblusvarud tuleb siia juurde arvestada. Raamatus leidub soovitus, et lõigete kasutamisel tuleb silmas pidada nende kohandamist tarvitaja vastavate kehamõõtudega (Kurrik, 1938, lk 20).

Veidi lühendatult oleks õmblemisõpetus järgmine (Kurrik, 1938, lk 26):

- Tanu lõigata ristiriidest.
- Pöörata äär kaltusena tanu sisse ja kinnitada palistuspistes tanu külge. Tülltanu kaltus on umbes 2 sõrme laiune ja selle äärde õmmeldakse kitsas riba tihedamast tüllist äärepitsi jaoks, mis on alati lühem tanu laiusest. (Kaltus on tanu voodriks määratud osa, lõigatakse tanuriidega ühes tükis, riidest tanul võis see olla nii lai, et sisepööratult kattis pealae.
- Kui tanu niikaugel, s.o. tagant kinni õmblemata, hakatakse teda tikkima. Tanu põhjale tikitakse üksikuid motiive või kirju ja ribale eri kiri.
- Eesääres tõmmatakse tüllist läbi mõned niidid, mis hoiavad tanu koomale, et see hästi peas püsiks.
- Tanu palistusest tõmmatakse kurrupael läbi ja seotakse kuklas.
- Vööni või poole seljani rippuvate otstega siidpaelast seosed kinnitatakse tanu külge.

H.Kurriku juhendist on autor kasutusele võtnud mõiste „kaltus”. Tähelepanu vääriv on ka märkus pingutavate niitude kohta teeni eesääres. Tõepoolest, kui vaadelda muuseumitanusid, siis

märkab nii mõnegi tanu puhul, et teeni välimine äär on sisemisest kitsam. Kindlasti pole see valdav ja rohkem võib seda märgata vähem kantud tanude puhul. Mitmesuguste linikute ja linukite kandmine vanemal ajal oli pärandanud ka maatanule nõude, et tanu ääre pits peab tihedalt liibuma otsmikule. Puuvillane tüllvõrk on pehme ja halvasti vormi hoidev, ilmselt jääks tikitud teeniosa tanu külge õmmeldes kergelt lakkima, selleks siis need pingutavad ääreniivid. Puuvillase materjali pehmus on mureks ka teeniotstes. Enamikel ERM-is leiduvatel tülltanudel on teeniotsad tihedalt sikkaks või laine kujuliselt läbi tikitud. Ilmselt loodeti sellega anda teeniotsale konkreetsem vorm ja kulumiskindlus. Autor on laulupeol olles märganud kaasajal tikitud tülltanusid, mille teenipits on otsast otsani vaid ühtlase motiivireaga kaetud, rida tavapäraselt lõpetav sikkaks on tikkimata jäetud. Selle järgi võiks arvata, nagu oleks tanu külge õmmeldud teen lõigatud poepitsi rullist. Sünteetiline tüllvõrk on materjalina jäik ja vormihoidev ning praktiline vajadus lisatoetuseks tõepoolest puudub. Ometi on see tikand väga oluline, see on pitsi traditsioone ja omapära rõhutav ja vajalik tanu tikandi kompositsioonilise lahenduse autentsuse rõhutamiseks.

5. TÜLLTANU KANDMINE TÄNAPÄEVAL

Tülltanu on linasest riidest maatanu hilisem variant (Jõgi, 2013, lk 14). Tülltanu kanti pidulikel puhkudel - kirikus või peol. See oli kasutusel 19. saj keskpaigast 20.saj alguseni. Seega sobib tülltanu kanda hilisemate rahvariiete juures: triibuseelikud, kampsunid, õlarätid, linnamoelised jakid ja poeriidest põlled. Rohkem võiks propageerida tanukandmist rätikuga kaetult - sellisel juhul jääks tanust paistma vaid teeniosa otsmikul. Selline rätik-tanupeal-lahendus oleks mugavaks ja praktiliseks peakatteks talvistes tingimustes.

I.Manninen kirjutab kirmiriidest (tüllist) lihttanude (maatanude) kandmise kohta järgmist:

„Pähe pandi tanu nii, et juuksed selle alt välja ei paistnud. Ääre pits tuli juuksepiirdest allapoole, nii et see otsaesise vastu paistis valgena.”(Manninen, 1927, lk 70)

„Vabalt tuules lehvivad juuksed olid neiuea tunnuseks, seevastu oli abielunaise juus kokkupandud ning peakattega varjatud.”(Tamjärv, 2001, lk 74)

Tänapäevased lühikeseks lõigatud või kohevad soengud ei soosi tanu kandmist eelpool kirjeldatud viisil. Kõige enam tekitab tanukandjates protesti juuste täielik peitmine. Levinud on tanu kandmine sügavale kuklasse lükatult, sellisel viisil kantult jääb laupa raamima lokiline või kahele poole lahku kammitud juuksetukk. Soovitus kõigile neile, kelle arvates tihedalt ümber pea liibuv tülltanu muudab pea väikeseks ja tundub imelik - tülltanu peal kanti vanal ajal tihti ka pearätte, need olid poeriidest, kolmnurgaks kokkumurtud. 1957. aasta Rahvarõivaraamat annab tanu peal kantava rätik suuruseks näiteks Vastseliinas 74 x 78 cm ja Rõuges 72 x 80 cm (Kurrik, 1957, lk 71:73).

„Kui naine kandis ainult rätikut, pidi see ulatuma juuksepiirdeni või sellest üle/..../kui aga juustel oli rätiku all tanu ja iseäranis kui tanul oli ilus ääre pits, või väljaõmblus, siis seati rätiku ees-äär tahapoole, „nii, et ilu välja paistis”. ”(Manninen, 1927, lk 64)

Igor Tõnurist jagab oma raamatus „Rahvarõivakandja abiline” mõningaid näpunäiteid, kuidas kanda tanu. Tartu ja Võrumaa kohta on kirja pandud järgmist: *„/.../tanu äär jääb kulmudest veidi kõrgemale, umbes poole otsmiku kõrgusele. Võib toetada ümber pea seatud juuksepealmikutega või riidest võruga-vahruga. Kuklal võivad juuksed tanu alt välja paista. Ääre pits on tugevalt ümber otsmiku. Lõuna-Eesti tanusid üldiselt ei tärgeldatud.* (Tõnurist, 2003, lk 46)

Joonis 22. Tänapäevane tulltanukandja. Foto PTM F 178:6/16:490 pärineb Põlva Talurahvamuuseumi fotokogust

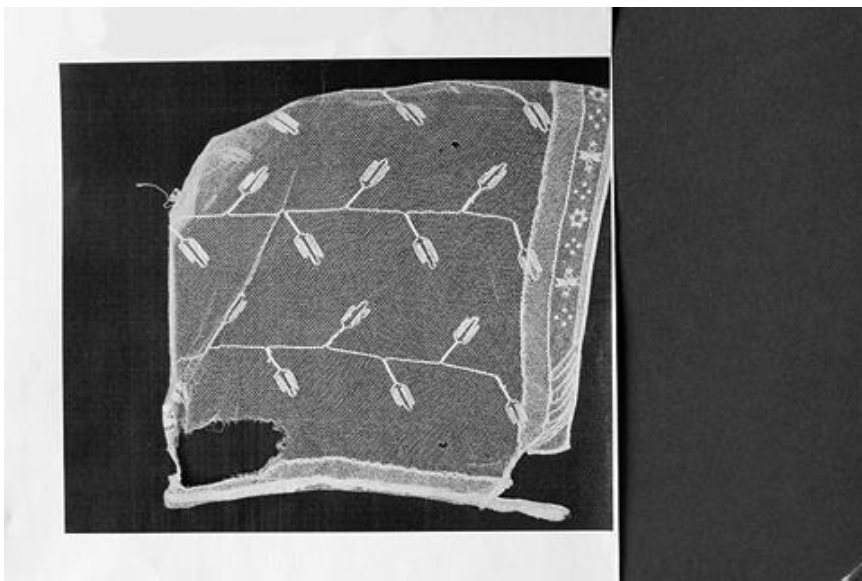
6. RÕIVAKOLLEKTSIOON

Kollektsioon esitleb autori suurt lemmikut - tülltikandit. Eesmärgiks oli valmistada mõned erineva tikandimustriga tülltanud ja nende juurde sobiv tüllpitsist kleit. Kui lugeda ERM-i tülltanude juurde kuuluvaid kommentaare, jääb kogumisraamatust korduma, et paljud tanud on hoitud alles mälestuseks - sest need on olnud enda, ema või vanaema „pulmatanud”. See inspireeris looma tanu eksponeerimiseks just pruutkleiti (vt lisa 7) Selline tanu ja kleit võiks tänases päevas sobida julgele pruudile, kes hindab käsitööd, traditsioone ja omanäolisi rõivaid.

6.1. Tanude kollektsioon

Praktiliseks teostuseks valiti kolm tülltanu. Eeskujuks kaks tanu ERM-ist ja üks tanu erakogust. Valminud tanude puhul ei ole tegemist koopiatanudega. Kõik tanud on valmistatud konkreetsete inimeste jaoks, nende mõõtudele sobivad. Tikand ja õmblused on teostatud tänapäevastele nõuetele vastavad. Tanude mustripilti on vähesel määral muudetud, kuid seda tehes on toetutud teoreetilise osa tarbeks kogutud teabe ja pildimaterjalile, tagamaks tulemuse autentne visuaal.

„Võnnu tanu” (vt. joonis 23; 24)

Joonis 23. Originaaltanu ERM A107:2 Võnnu khk.

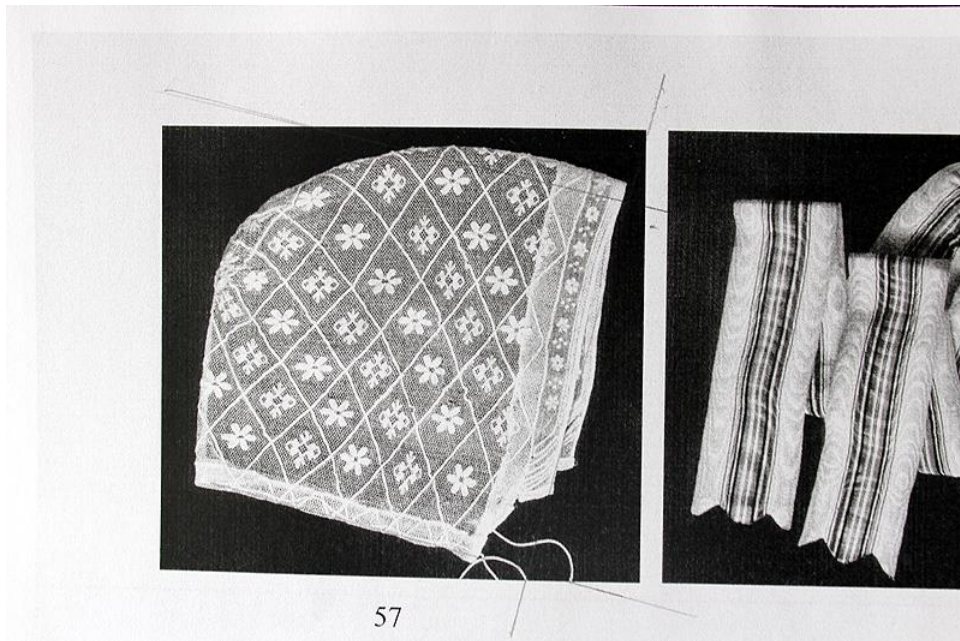

Joonis 24. Järgitikitud tanu „Võnnu”

Eeskujuks võetud tanu valikul said otsustavaks kaunis põhjaticand ja see, et tanu pärineb valmistaja kodukohast.

Valminud tanu erineb mõnevõrra originaalist. Originaali põhjaticand on teostatud ühekordse tikkereana, mõjudes seetõttu visandlikult. Uuel tanul on sama tikand lahendatud varreosa kaherealise läbi tikkimisega - tulemus jääb viimistletum. Muudetud on ka teenimustrit. Uuele tanule sai teenimotiivid valitud lihtsamad ja konkreetsemad, mis moodustaksid parema kooskõla põhjaticandiga. Pikendada tuli tanu lahtijäetavat sopiava, sellisel kujul sobib see kandjale paremini.

„Põlva tanu” (vt. joonis 25; 26)

Joonis 25. Originaaltanu pilt pärineb raamatust „Kanepi, Põlva ja Räpina naise rahvarõivad” (Raidla, 2002, lk 36)

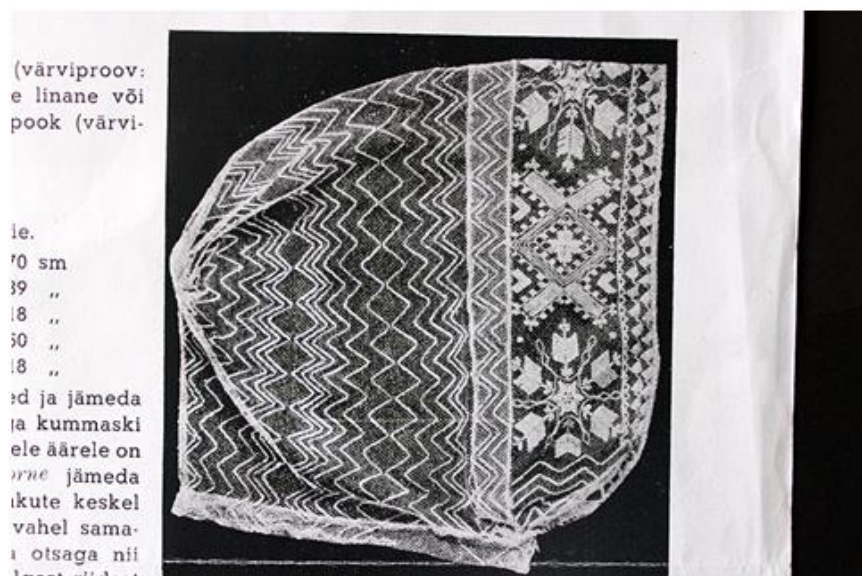

Joonis 26. Järgitikitud tanu „Põlva”

Inspiratsiooni pakkunud tore põhjatikandiga ruuduline tanu on pärit Põlvamaalt, Hurtade suguvõsast. Tanu pilt avaldati H.Raidla 2002 a. raamatus: „Kanepi, Põlva ja Räpina naise rahvariided”. Kahjuks on tanu tollane omanik meie seast lahkunud ja järeltulijad ei tea, mis

tanust edasi saanud on. Raamatus avaldatud pilt oli küll üsna hea kvaliteediga, aga siiski mitte nii selge, et selle järgi oleks saanud otsustada, kuidas võrgustikus olevat lille tikkida tuleb. Seetõttu on uuel tanul ülase moodi õis asendatud veidi väiksema ja ümaramaga, asendatud on ka teenipitsi muster.

„Rõngu” tanu (vt. joonis 27; 28)

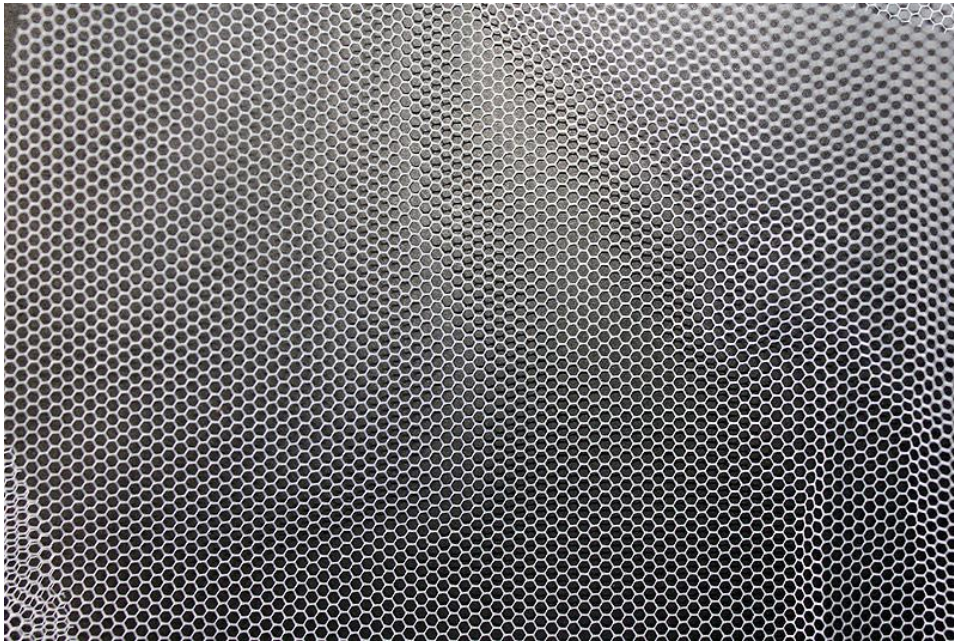
Joonis 27. Foto originaaltanust pärineb raamatust „Eesti rahvarõivad” (Kurrik, 1938, lk 165)

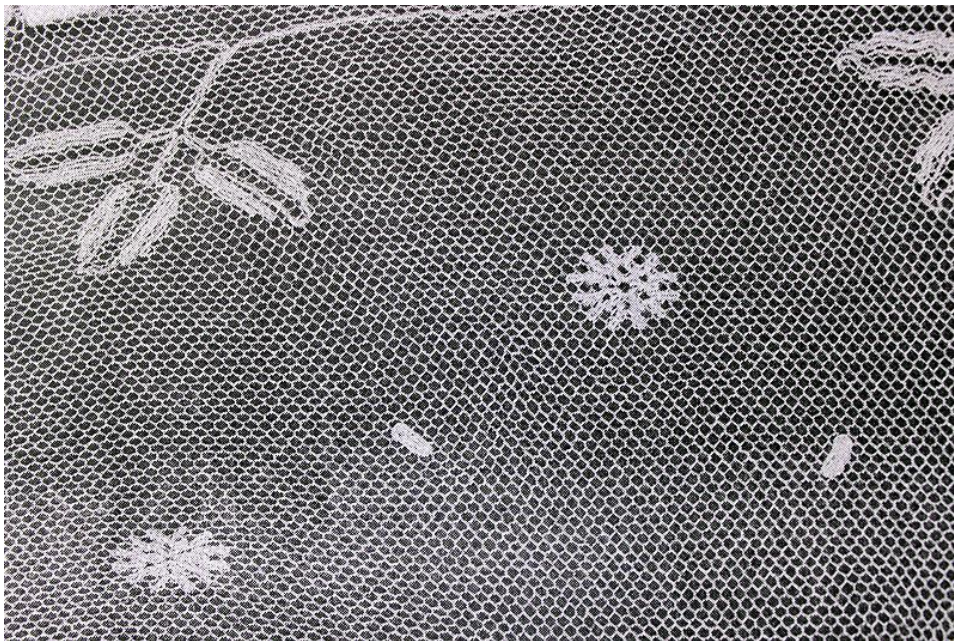
Joonis 28. Järgitikitud tanu „Rõngu”

Kolmanda tanu puhul oli soov proovile panna tikkija oskused. Tanu teenipitsil on helbemotiiv, mille osade harude puhul tuleb nõelaga liikuda vabakujuliselt üle võrguridade. Tulemus peab jääma sümmeetriline.

Mõnede vanade motiivide tikkimisel valmistab probleeme see, et kaasaegse tüllvõrgu kuuekandiline silm on lõimesuunas ühendatud pikema postiga, kui see on vanaaegsel tüllvõrgul (vt. joon 29; 30).

Joonis 29. Tänapäevane sünteetiline tüllvõrk

Joonis 30. Detail muuseumitanust, näha on puuvillase tüllvõrgu koe erinevus - pigem meenutab võrgusilm nelinurka

Muutus toob kaasa tikkimisel mõningate kandiliste motiivide ebaloosuliku väljavenimise. Seda ära hoida on raske, igal konkreetsel juhul tuleb enne tikkimist muster läbi mõelda, vajadusel teostada proovitikand, mõnel juhul aitab tüllvõrgu keeramine 90 kraadi. Selle tikandi puhul osutus kõige sobivamaks lahenduseks rombimotiivi tippude ümardamine.

6.2. Materjalid

Vanad tanud on tikitud eranditult puuvillasest materjalist tüllvõrgule. Kuigi ka tänapäeval on tööstuseid, kes sellist tüllvõrku valmistavad (seda kasutatakse jätkuvalt tööstusliku tüllpitsi alusmaterjaliks), ei õnnestunud tanude valmistajal seda endale hankida. Seega on lõputööks valmistatud tanud tikitud sünteetilisele tüllvõrgule. Puuvillase võrgu eelisteks oleks mõningane suurem rebenemis- ja triikimiskindlus, samuti on sellest valmistatud tanu mugavam kanda, sest see on pehme. Samas on tikkija seisukohalt viimati nimetatu ka puuduseks, sest pehme võrk tikkimisel venib ja takerdub niidi ümber, ilmselt tuleks appi võtta tikkimisraam. Sünteetilisest materjalist võrgule saab tikkida ilma raamita. Materjal on veidi jäik ja libe, väga sobiv tikkimiseks.

Tavaliselt vajame tanu valmistamiseks kahte erineva jämedusega tüllvõrku, põhja valmistamiseks võrku, mille „silma” suurus on 1 - 1,2 mm. Teeniosa tikkimiseks valitakse aga 0,6 - 0,8 mm „silмага” võrk.

Tikkimislõngaks on sobivad mitmesugused puuvillased õmblus- ja heegelniidid. Õigem on valida niit, mis ei oleks väga läikiv ja karvane. Lõputöö tanude valmistamiseks on kasutatud nn. „veneaegset” puuvillast õmblusniiti nr 30 ja 50, samuti puuvillast heegelniiti „Lilija”.

6.3. Tanu lõike konstrueerimine, materjali arvestus ja juurdelõikus

Inimese mõõdud on ajaloo jooksul muutunud, ning tänapäevased inimesed on keskmiselt pikemad ning suurema peaümberrõõduga, kui 100 - 200 aastat tagasi. Nii kinnitavad ka Suurbritannias läbi viidud uuringud, kus on võrreldud viimasel sajandil laste pea ümberrõõtu (kuna see on alati olnud üks hinnatavatest mõõtudest) ning trend pea ümberrõõdu suurenemise osas on jätkuvalt püsiv. Esmaselt on seda trendi kirjeldatud teadusuuringutes juba möödunud sajandi alguses (Ounsted & Moar, 1985, lk 938).

Sellest tulenevalt on keskmiselt 150 - 100 aastat tagasi õmmeldud muuseumitanud enamasti tänapäevase naise jaoks veidi väikesed.

Tanu põhilõikeks on ristkülik, mille pikem külj peaks vastama peaümberrõõdule ja olema pigem sellest 1 - 2 cm lühem. Tanu laiuse kohta nii täpset pikkuse juhust pole. Muuseumitanude mõõtmise tulemusena teame, et keskmine tanu laius on 19 cm. Keskmine pikkuse - laiuse suhe 2,3:1. Tanu õmblemisel tuleb arvestada eeskujuks võetud muuseumitanu mõõtmetega ja leida

kompromiss, tanu visuaalne sarnasus peab ka pärast lõike suurendamist, vähendamist (vastavalt vajadusele) säilima.

„Võnnu” tanu - muuseumitanu põhjaosa pikkus on 42 cm, laius 18 cm. Tanu tulevase omaniku peaümberrõõm (põhjaosa pikkus) on 57 cm, pikkuse - laiuse suhte abil selgub, et laius võiks olla seega 24 cm. Pikkusele liidame juurde paelakanali õmblusvaru 3 cm. Laiusele tuleb juurde arvestada 0,5 cm tagumise õmblusevaru ja 2 cm varu kaltuse jaoks. Seega tuleb tanupõhi välja lõigata 60 cm x 26,5 cm.

Teenipitsi laius muuseumitanul on 2 cm. Teen lõpeb 1 cm kaugusel paelakanalist, seega saame teeni pikkuse, kui lahutame tanupõhjapikkusest 4 cm. Sama suure teeniga arvestame ka uuel tanul, teeni laiuseks 2 cm, millele liidame juurde esiääre pööramisvaru 1 cm (suurema osa sellest varust lõikame pärast läbitikkimist ära) teeni pikkuseks 53 cm, millele tuleb lisada 1 cm teeniotsa pööramisvaru (ka sellest varust lõikame pärast läbitikkimist suurema osa ära). Väljalõigatud teeni suuruseks on 54 cm x 3 cm.

„Põlva” tanu - tanu on küll foto peal veidi nihkes, aga siiski on mõõtmise võimalik - selle tulemusena saame teada, et tanu pikkuse ja laiuse suhe on 2,1:1.

Tanu tulevase omaniku peaümberrõõm on 50 cm st, et tanu esikülje pikkuseks peaks kujunema 49 cm ja laius 23 cm, sellele lisame õmblusvarud. Väljalõigatav tanupõhi on 52 x 25,5 cm.

Teen originaaltanul lõpeb 1,5 -2 cm enne paelakanalit ja tundub olevat umbes 2 cm laiune. Seega tuleb väljalõigata teen mõõtudega 3 x 45 cm.

„Rõngu” tanu - kui eelmiste tanude puhul on põhjaosa jämedamast tüllist ja teen valmistatud peenema silmaga tüllist, siis selle tanu laia teeniosa ja põhjaosa tikkimiseks kasutatakse ühesuurust, jämedamat tüllvõrku.

Põhjaosa muuseumitanul on 18 x 44 cm (1:2,4). Tanuomaniku peaümberrõõm on 56, seega peaks tanupõhi olema 23 cm, siia juurde lisame õmblusvarud. Väljalõigatava põhjaosa mõõdud on 26 x 58 cm. Teeniosa muuseumitanul on 8 cm lai ja ulatub paelakanalini. Uuel tanul tuleb teen koos õmblusvarudega väljalõigata 9 x 55 cm.

Enne tüllvõrgu lahtilõikamist tuleb üle vaadata tikandinäidis. Täpi või ringi tikkimisel pole auguridade suund tähtis, aga keerulisema mustri korral on väga oluline, et tüllvõrk oleks õige nurga all. Tüllvõrgu õige suuna leidmist lihtsustab see, kui tüllvõrku vaadates kujutatakse sinna

peale romb (üldjuhul on kujutis ühes suunas välja veninud) ning tüllvõrk tuleb keerata siis sellise nurga alla, et kujutletud romb seisaks samas asendis nagu on eeskujuks võetud mustril või tanul. Tüllvõrk tuleb lahti lõigata sirgelt, auguridu jälgides, kui riie kisub viltu, aitab riide vastassuunas venitamine. Viltuselt lahti lõigatud tüllivõrku üldjuhul tanu tikkimiseks kasutada ei õnnestu (Jõgi, 2013, lk 22).

6.4. Tikandi paigutus

„Võnnu” tanu

Muuseumitanu tikkimisel eeskujuks võttes ei peaks me üks-ühele ümber tikkima originaaltanu mustri paigutuses tehtud vigu. Kõige sagedasemaks selliseks veaks on arvatavasti kaltusena kahekorra allapööratud tanupõhja mustriosa. Võnnu originaaltanul muster küll kahekorra pole, aga ulatub osaliselt kaltusele. Uuel tanul saab seda korrigeerida ja muster paigutatakse nii, et ta tanupõhjale ära mahuks. Eesmärgiks ei ole igal juhul vältida kahekordsele kaltusepinnale tikkimist (mõnel tanul on lausa pikki kaltust eraldi motiivid tikitud), aga seda ei tohiks juhtuda juhuslikult (vt. joonis 24, lk 28).

„Põlva” tanu

Tanupõhja ruudustik ja motiivid on originaaltanul tikitud „silmajärgi” mõõtes. Sellise ebakorrapärase ruudustiku täpne jäljendamine oleks mõttetu, lihtsam oli tikkida korrapärane ruudustik ja tikkida motiivid ruudu keskele. Muster sai tikitud ka kaltusele, täpselt teeniääreni nagu originaaltanulgi (vt. joonis 26, lk 29).

„Rõngu” tanu

Originaaltanu on üsna väike ja teeni pikkus on vaid 44 cm. Uue tanu omanik on aga tänapäevaselt suurema peaga. Tanu teeni pikkuseks tuleb 52 cm. Seega tuli lahendada probleem, kuidas täita tikandiga juurde lisatav teeniosa. Ühe lahendusena oleks võinud lisa täita tugevdusena mõeldud sikkisakk tikandiga, sellist lahendust on kasutatud ka paljudel muuseumitanudel (vt. joonis 27, lk 30).

Õigem tundus siiski tikkida teeni mõlemasse otsa lisamotiiv, seega on uuel tanul viie motiivi asemel seitse motiivi.(vt. joonis 28, lk 31)

6.5. Tikandi teostamine

Puudub hästi toimiv meetod, kuidas mustrit tüllvõrgule märkida. Üksikuid täppe ja triipe saab vees lahustuva markeriga märkida, need ei jää küll väga hästi näha aga on abiks. Kui tikitavad motiivid asuvad korrapäraselt, võib tikkimise ajaks võrgule traageldada ka võrgustiku - triibustiku, mis pärast tikkimist eemaldatakse.

Tülltikandi tikkimine mustrilehe või joonise järgi on väga keeruline ja õnnestub vaid siis, kui tikand koosneb hõredatest eelpisteridadest. Heaks mooduseks tikandimustrit edasi anda on hoopis suurendatav foto esemest. Fotolt saab tuvastada niidi jämeduse, piste pikkuse ja nõela liikumise teekonna. Just sellist foto järgi tikkimise meetodit on kasutatud ka nende tanude tikkimisel. Tikandid on teostatud peamiselt eelpistes, vaid Põlva tanu ja Rõngu tanu teenipitsis esineb vähesel määral mähkpistet.

Esimesena teostatakse tanupõhja tikand. Seejärel palistatakse kaltus ja õmmeldakse külge valmistikitud teeniosa. Teeni valmistamisel tikitakse mustririba, välisääre töötluks murtakse pööramisvaru alla, tikitakse läbi ääristuseks mõeldud tikkeread, viimistletakse teeniotsad ja seejärel saab üleliigse pööramisvaru ära lõigata. Nüüd on teen külgeõmblemiseks valmis.

6.6. Tanude kokkuõmblemine

Tülltanude kokkuõmblemine ei erine millegi poolest tanu tikkimisest - enamik ühendusõmbluseid ja palistusi tuleks teha võrgusilmi lugedes, õmblusteks kasutatakse peamiselt eelpistet ja üleloomispistes palistust. Kui teen on õmmeldud kaltuse külge, traageldatakse tanu tagumine õmblus kinni ja proovitakse tanu omanikule pähe. Kui nüüd selgub, et tanu on vaatamata mõõtmistele saanud liiga suur, võib tanu tagumisest õmblusest väiksemaks lõigata, kui muster seda muidugi lubab. Kui muster on piiratud pinnana, saab mõningal määral tanu suurust korrigeerida veel ka sopiosa pikemalt lahti jätmisega. Kui proov on teostatud, õmmeldakse tagumine õmblus üleloomispistes palistusega kinni, viimistletakse ja kinnitatakse sopiauk. Kõige viimase etapina palistatakse paelakanal ja veetakse läbi kinnituspael.

7. TANUGA SOBIVA KLEIDI KAVANDAMINE

Kuna töö peamiseks eesmärgiks on tülltanu kavandamine ja valmistamine sh. tikkimine ning sellega sobiva kleidi kavandamine ja tikkimine, siis on antud peatükis aluskleidi õmblemist käsitletud vaid ülevaatlilikult.

“Vanaaja pulmas oli tanutamine, abielunaise peakatte pähepanemine pulmade kulminatsiooniks, sellega sai pruudist noorik ja paar oli kogukonna silmis abielus”(„Pulmawärk”, 2005, lk 104).

Tülltanud, kui eriti pidulikud ja õrnad, sobisid hästi pruudile pulmatanuks. Nii on kogumisraamatus kuus tülltanu, mille kommentaarides on mainitud, et tanu saadi just pulmadeks.(vt. lisa 2)

Soov oli tülltanu eksponeerida tänapäevasena, eriti pidulik tundus Rõngu tanu oma rikkaliku tikandiga, nii sai just sellele tanule lisandiks kavandatud pruudile sobiv pulmakleit. (vt. lisa 7)

7.1. Kleidi materjal

Kleit on kahekihiline, koosneb aluskleidist ja selle peal kantavast pealiskleidist, mis on valmistatud sünteetilisest tüllvõrgust. See on vastuoluline materjal- esmapilgul õrn ja voogav, kuid kui teda vormida avaldub materjalis jäikus ja rabedus. Aluskleidi materjaliks sai valitud pruunikas - hallikas atlassiid, sest see loob sobiva tumedama tausta, mille peal tüllkleidi tikand ja vorm välja paistaksid. Tikkimisniidiks on kasutatud puuvillast õmblusniiti nr 30. Tüllist pealiskleidi kokkuõmblemiseks on kasutatud läbipaistvat nailonniiti suuruses 0,15 mm.

7.2. Kleidi mudel ja tikandi kavandamine

Kui aluskleit on liibuva tegumoega (vt. lisa 5), siis tüllist pealiskleit oli algselt kujundatud kandilise tuunikana, paatkaeluse ja pikendatud õlajoonega. Taotlus oli, et tüllkleit oma läbipaistvuses peaks olema võimalikult selge vormiga, igasugune läbilõige või kokkuõmblus jääks häiriva joonena kleiti poolitama, seega oli plaan siduda tuunika minimaalselt ühe sirge küljeõmblusega toruks ja siis modelleerida käeaugud ja kaelus. Sirged lõikejooned pidid hilisemal kokkuõmblemisel tagama tikandilaadsed, auguridu jälgivad, korrektsed ühendus- ja palistusõmblused. Esmased kavandid olid inspireeritud tanupõhja sikkisakist. Plaanis oli motiiv suurendatult tikkida tuunika seljaosale ülevalt alla, arvestatud oli motiivi rõhutamist seljale rippuvate tanulintidega (vt. lisa 3). Tüllvõrgu juurdelõikusel selgus, et materjalil on mitmed tehnoloogilised omapärad. Tülltikandis saab edasi liikuda vaid auguridu mööda, ühelt realt

teisele üleminek jääb väikse astmena kohe märgatavaks. Selgub, et auguread asetsevad kangal vaevumärgatavalt viltu. Kui tanu tikkida, siis saab viltujooksu välja venitada, kuid nii pika vahemaa juures nagu kleidi pikkus, tagasivenitamine enam ei toimi - viga muutub liiga suureks. Seega ei saa kleidi tikandil kasutada horisontaalselt ja vertikaalselt kleiti läbivaid tikandijooni. Samamoodi viltu jookseks ka sikkisakk, lisaprobleemiks on see, et silmale harjumuspärast täisnurkset sikkisakki tikkida ei saaks - valida on nürinurkse ja teravnurkse vahel. Kumbki neist ei tundu sellise suure tikandina mõjus. Kleidi jaoks tuli kavandada uus tikand. See koosneb väikestest motiividest, mis asetsevad üksteisest piisavas kauguses, et oleks võimalik väikese nihutamise abil jätta mulje, nagu asuksid motiivid ühel joonel. Motiiviks valitakse tülltanu mustritel väga levinud rombi motiiv, mis paigutatakse kleidil samasse rütmi, kui see on tanudel. Et tikand ei mõjuks poekangana, kujundatakse see kupongilaadne, motiivid hakkavad kleidi alaservas hõrenema (vt. lisa 4). Kleidi esialgne sirge lõige osutus selga proovimisel kohmakaks ja vajab ümbertegemist. Lai paatkaelus, sirged õla- ja küljeõmblused ei taganud kleidile kandilist vormi- modelli liikumisel nihkub jäik tüllkleit ühele küljele viltu, ka tekib liiga laiast kaeluseosast rinnaosale eenduv „nokk”. Selle vältimiseks tuleb kleidi kaelus pikemalt kinni õmmelda ja esiosast õgvendada. Õlaõmblust lühendatakse. Kleidile tulevad ka pihast figuuri jälgivad küljeõmblused. Pikkupidi läbilõigetega aluskleit on pihast liibuv, seelikuosa sirge, moodsalt midina põlvikattev, kinniseks on peitlukk, mis on töödeldud küljeõmblusse.

7.3. Pealiskleidi kokkuõmblemine

Tüllist pealiskleit osutus probleemseks ka kokkuõmblemisel. Õmblusniidiks sai valitud väga peenike, valge, polüestrist niit, kuid õmblused jäid kohmakad ja ebaühtlased. Et ümardatud lõikejooned ei võimalda auguridupidi liikumist, tuleb pidevalt liikuda ühest augureast teise, mis teeb ühendusõmbluse treppjaks ja häirivalt robustseks. Lahendus leidis läbipaistva nailonniidi kasutamises. Niit on küll veidi läikiv, kuid nii peenike, et jääb siiski märkamatuks. Ühendusõmblustele jäeti rebenemise vältimiseks väike 0,8 cm laiune õmblusvaru, õmblused teostati õmblusmasinaga, mis vähendas õmbluse treppjaks muutumist. Järeltööna üritati ühendusõmblusi laiali pressida, kuid see ei õnnestunud, sest tüllvõrk on väga kuumaõrn. Lahendusena tundus õige õmblus laiali vajutada ja siksakõmblusega üleõmmelda. Tulemus jäi küll veidi silmatorkavam, kuid mitte häiriv. Palistusõmblused teostati käsitsi ja siin õigustas nailonniit end igakülgsest - palistused jäid korrektsed ja tagasihoidlikud.

KOKKUVÕTE

Madal tüllvõrgule tikitud maatanu võeti Lõuna-Eestis kasutusele 19.saj keskpaigast ja tanude kandmine hääbus 20.saj alguses. Tülltanu on linasest riidest maatanu hilisem variant. Käibel oli tülltanu linasest- ja puuvillasest materjalist maatanudega paralleelselt. Puuvillaseid ja linaseid tanusid peeti argitanudeks, tülltanu aga kanti pidurõivaste täienduseks. Kirjanduslikes allikates leidub vähe tülltanusid puudutavaid viiteid, kuid et erimaterjalidest tanude kandmine oli üheaegne võib teha üldistusi ja eeldada, et näiteks lintide tanu külge kinnitamise viisid ja tanulõige olid erimaterjalidest tanudel ühesugused.

Toetudes ERM-i tanu kollektsiooni põhjal tehtud analüüsile võib järeldada, et tanu tänapäevasel valmistamisel tuleb suurel määral arvestada siiski muuseumitanu eeskujuga, aga kindlasti peab arvestama ka tulevase tanukandja peaümbermõõduga. Vana originaaltanu muster tuleb kohendada uue tanu jaoks selliselt, et säiliks tanu visuaalne sarnasus. Ükski tanu suurendamisest (või vähendamisest) tulenev mustri või lõike muutus ei tohiks põhjustada tikandimotiivide poolikuna tikkimist või teenipitsi ääristuste ärajätmist. Samas tuleks olla kriitiline kunagiste mustrivigade, mustri paigutusvigade (näit. sellised tanupõhjad, mille muster kahekorra äärepalistuseks on keeratud) ja tikkimistöö kvaliteedi suhtes. Pole õige seda teadlikult jäljendada.

Muuseumitanude valmistamiseks on eranditult kasutatud puuvillasest materjalist tüllvõrku. Kahjuks pole see materjal olnud aastakümnete jooksul kättesaadav ja tikkijad on tasapisi harjunud kasutama sünteetilisest marejalist tüllvõrku, sellel materjalil põhinevad ka käesolevad tanu tikkimis- ja õmblemisjuhendid. Puuvillast tüllvõrku kasutades tuleks ilmselt soovitustes teha mõningaid parandusi.

Lõputöö eesmärgiks oli kogutud materjali ja teadmiste põhjal rõivakollektsiooni kavandamine ja valmistamine. Tänapäevaseid materjale kasutades valmistati kolm erineva mustrilahendusega tülltanu ja saades inspiratsiooni tülltanudel leiduvatest motiividest ja mustrirütmidest kavandati ühele tanule lisandiks tüllpitsist kleit. Valmistatud rõivakomplekt sobib julgele pruudile, kes hindab käsitööd, traditsioone ja kordumatuid rõivaids.

KASUTATUD KIRJANDUS

Jõgi, J. 2013. Lõuna-Eesti Tüllitanud 19. sajandil. Seminaritöö

Kaarma, M., Voolma, A. 1981. Eesti rahvarõivad. Tallinn: Eesti Raamat.

Kurrik, H., 1938. Eesti rahvarõivad. Tartu: K. Mattieseni trükikoda o-ü

Kurrik, H. 1957 Eesti rahvarõivad. Tartu

Manninen, I. 1927. Eesti rahvariide ajalugu. Rmt.: Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat, III
Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

Ounsted, M., Moar, V., Scott, A. 1985. Head circumference charts updated. Archives of Disease
in Childhood. Oxford

Pulmawärk, 2005. Tartu: Eesti Rahva Muuseum

Raidla, H. 2002. Kanepi, Põlva ja Räpina naise rahvarõivad. Põlva

Reigate, E. 1988. An Illustrated Guide to Lace. Woodbridge: Antique Collectors Club

Tamjärv, M. 2001. Eesti rahvarõivad. Tallinn

Tõnurist, I. 2003. Rahvarõivakandja abilise. OÜ Vali Press

Kasutatud arhiiviallikad

ERM-i tekstiilikogu esemed: ERM 11904; ERM 12437; ERM 16195 ERM A 61:1; ERM A
107:2; ERM A 118:48; ERM A 118:53; ERM A 236:2 ERM A 329:2 ERM A 565:1626; ERM A
671:37

ERM-i fotokogu säilikud: ERM Fk 13:3; ERM Fk 198:1; ERM Fk 329; ERM Fk 350:45;ERM
Fk 375:72; ERM Fk 375:72

Karilatsi Talurahvamuuseumi fotokogust säilik PTM F 178:6/16:490

Kasutatud pildimaterjal

Fotod valmis rõivakomplektist on pildistanud Sandra Urvak.

Fotod joonistel on pildistanud Jane Jõgi.

LISAD

Lisa 1. ERMis leiduva tanukollektsiooni andmed

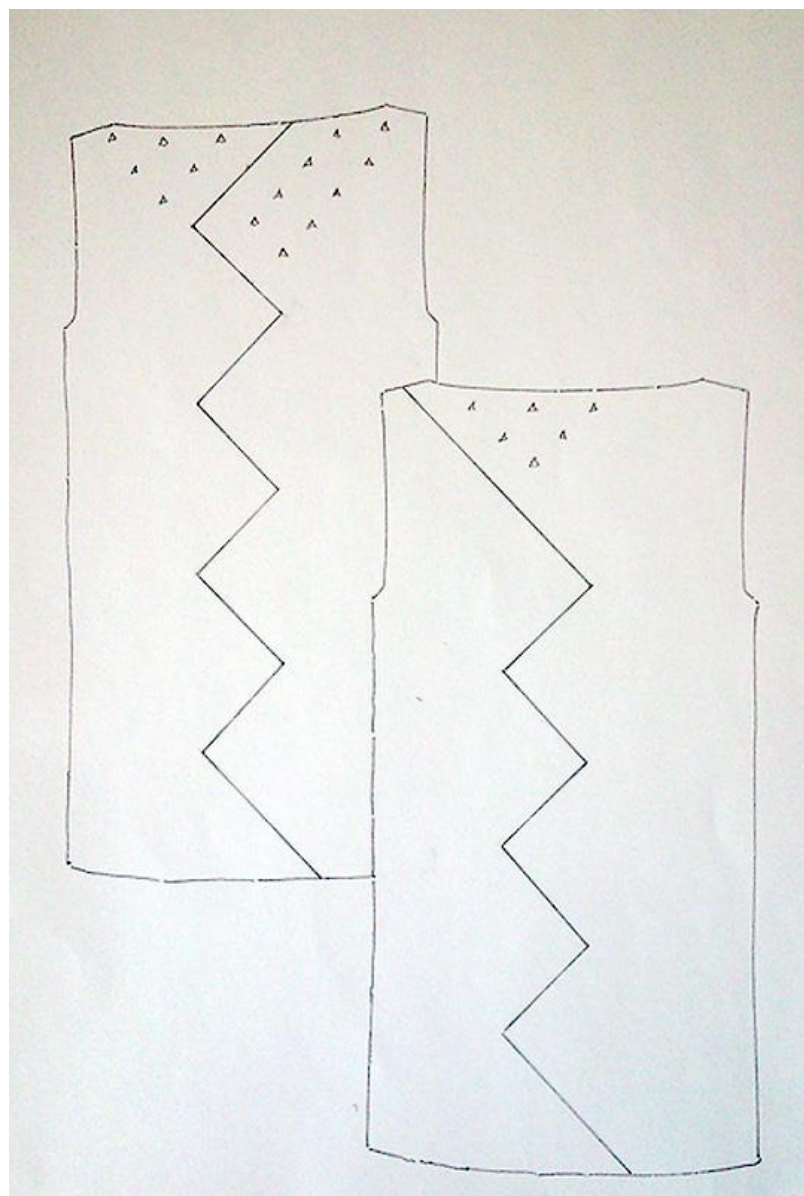
Jrk. Nr.	Tanu nr.	Tanu-põhja laius	Tanu-põhja pikkus	Tanu-põhja laius + teen	Sopikokkuvõte	Tagumine õmblus	Teeni laius	teenipikkus
1	3592 Helme	23	42	32	krousitud	15	9	paelakanalini
2	3596 Helme	19	41	27,5	krousitud	18	8,5	paelakanalini
3	3597 Helme	19	40	28	krousitud	16	9	
4	19385 Helme	20	44	27,5	krousitud	13	7,5	
5	7769 Tarvastu	19	40	27	krousitud	13	8	paelakanalini
6	7407 Kambja	14	44	16	kergelt krousis	11	2	paelakanalini
7	6137 Nõo	22,5	46	24,5	krousitud	11	2	
8	6139 Nõo	24	37	25,5	krousitud	11	1,5	
9	6186 Nõo	15	46	16	krousitud	11	1	
10	A188:8 Nõo	18	47	19	krousitud	15	1	
11	A188:11 Nõo	15	44	16	krousitud	11	1	
12	A188:21 Nõo	20	42	21,5	4 volti	9	1,5	
13	12430 Otepää	18	44	20	krousitud	15,5	2	
14	13795 Otepää	15	42	19,5	krousitud	15	4,5	
15	13807 Otepää	19	44	22	krousitud	10	3	paelakanalini
16	13810 Otepää	18	46	21	krousitud	9	3	paelakanalini
17	13844/1 Otepää	21	38	24	sopp sirge	19	3	paelakanalini
18	13844/2 Otepää	18	42	20	krousitud	11	2	paelakanalini
19	A40:8 Otepää	22	44	24,5	krousitud	12	2,5	
20	A40:30 Otepää	20	46	22	krousitud	13	2	paelakanalini
21	A529:34 Otepää	17	44	20	krousitud	11	3	
22	A603:59 Otepää	19	44	20,5	sopp sirge	22	1,5	
23	11965 Puhja	19	49	20	krousitud	14	1	
24	A222:6 Puhja	21	38	22,5	krousitud	10	1,5	paelakanalini
25	9244 Rõngu	14	46	17	krousitud	16	3	
26	11903 Rõngu	19	48	23,5	krousitud	12	4,5	
27	11904 Rõngu	18	40	22	sopp sirge	20	4	
28	12437 Rõngu	22	40	25	krousitud	17	3	paelakanalini
29	13933 Rõngu	14	46	17	krousitud	11	3	paelakanalini
30	A118:48 Rõngu	18	48	26	krousitud	17	8	paelakanalini
31	A118:53 Rõngu	20	40	23,5	krousitud	8	3,5	
32	A188:4 Rõngu	21	44	22,5	krousitud	7	1,5	
33	A279:46 Rõngu	17	42	20,5	krousitud	13	3,5	
34	A329:2 Rõngu	20	46	23	krousitud	12	3	
35	11943 Rõngu	17	46	21	kitsas kanal, kokku tõmmatud	12	4	
36	A 279:37 Rõngu	16	46	20,5	krousitud	17	4,5	
37	13747 Sangaste	21	46	22,5	sopp sirge	23	1,5	
38	A38:5 Sangaste	19	46	21,5	6 volti	9	2,5	
39	A238:8 Sangaste	18	48	22	kitsas kanal, kokku tõmmatud	16	4	
40	A238:16 Sangaste	15	46	16,5	sirge, tipust krousitud	18	1,5	

41	9281 Tartu	18	46	19,5	kitsas kanal, kokku tõmmatud	11	1,5	paelakanalini
42	17469/a Võnnu	17,5	44	18,8	4 volti	13	1,3	
43	A61:1Võnnu	16	44	18	kitsas kanal, kokku tõmmatud	11	2	
44	A107:2Võnnu	18	44	20	6 volti	15	2	
45	A560:17 b Võnnu dub.	24	46	25,4	4 volti	15	1,4	
46	6879 Äksi	18	48	19	4 volti, kinniõmmeldud	11	1	
47	6987 Äksi	17	46	18	2 volti, kinniõmmeldud	11	1	
48	A179:4Äksi	23	42	24,5	3 volti, kinniõmmeldud	11	1,5	
49	A565:1626Hargla	23	42	25,3	krousitud	11	2,3	
50	A130:2Kanepi	19	40	20,5	algsest, voltides	11	1,5	
51	A443:32Kanepi	23	47	25	katki		2	
52	A541:5Kanepi	16	46	18	sopp maha murtud	12	2	
53	A16:4Karula	16	45	17,3	sopp sirge	16	1,3	paelakanalini
54	A671:37Karula	21	46	23,5	krousitud	15,5	2,5	paelakanalini
55	A165:13Põlva	16	46	18	voldid lahti	11	2	
56	A165:16Põlva	21	40	22,5	4 volti	12	1,5	paelakanalini
57	2616 Räpina	16	44	17,5	krousitud	10	1,5	
58	2617 Räpina	21	45	23	krousitud	11	2	
59	A236:2Räpina	20	44	21,5	sopp maha murtud	11	1,5	
60	A236:1Räpina	17	45	17	krousitud			
61	A256:46Rõuge	20	40	21,5	krousitud	8	1,5	
62	A48:5Rõuge	23	46	24,5	kitsas kanal, kokku tõmmatud	14	1,5	
63	A509:4077Rõuge	17	44	18,3	sopp maha murtud	11	1,3	paelakanalini
64	A584:63Rõuge	17	43	18,5	lahti tulnud	11	1,5	paelakanalini
65	A9:5Urvaste	19	46	21,5	lahti tulnud	12	2,5	
66	A9:12Urvaste	17	46	19	lagunenud, arusaamatu	13	2	
67	A572:198Urvaste	15	46	16,5	4 volti	11	1,5	
68	A573:36Urvaste	20	44	21,5	krousitud	10	1,5	
69	A573:37Urvaste	18	45	19,5	krousitud	12	1,5	
70	A573:38Urvaste	22	42	24	lahti tulnud	10	2	
71	A573:128Urvaste	19	40	21,5	krousitud	12	2,5	
72	A272:73	15	41	17	krousitud	10	2	
73	A24:14Vastseliina	21	44	22,5	krousitud	12,5	1,5	
74	A63:10Vastseliina	19	42	20,5	3volti	11	1,5	
75	16195 Kadrina	21	46	22,8	4 voldi otsad kinni õmmeldud	11	1,8	
76	A273:208	21	42	23,5	krousitud	12	2,5	
77	A483:7	20	44	27	sirge, tipust krousitud	19	7	
	keskmised	18,8	43,9	21,5		12,8	2,7	

Lisa 2. Kogumisraamatu kommentaarid pulmade ja tanutamisega seotud ERM-is leiduvate tülltanude kohta

- ERM 16195-Kirikus ja pulmas kantud „noorikutanu”, mida väljas rätikuga kaeti, nii et ainult paelad paistsid.
- ERM 6139 Nõo - Pruuditauu
- ERM A 529:34 Otepää - 1947.a kingiti muuseumile. Tanu oli kinkija ema Anu Johansonil noorikutanu. Tanu valmistatud umbes 1877.
- ERM A 541:5 Kanepi - Miina Roosmaa annetas tanu 1948.a muuseumile. Miina Roosmaa abiellus 20 aastase 1878. aastal. Tanu asetati talle pähe pulmapäeval, mehe talu linutamise ajal. Tanu osteti Tartust.
- ERM A 565:1626 Hargla -, „Vanaema laulusetanu”. Tanu pandi ikka juuste piirdeni. Tanu peale pandi rätik.
- ERM A 572:198 Urvaste -1962.a kingiti muuseumile. Tanu pandi pähe kinkija emale Kristin Potterile pulma ajal 1879. Ese osteti Võrust.

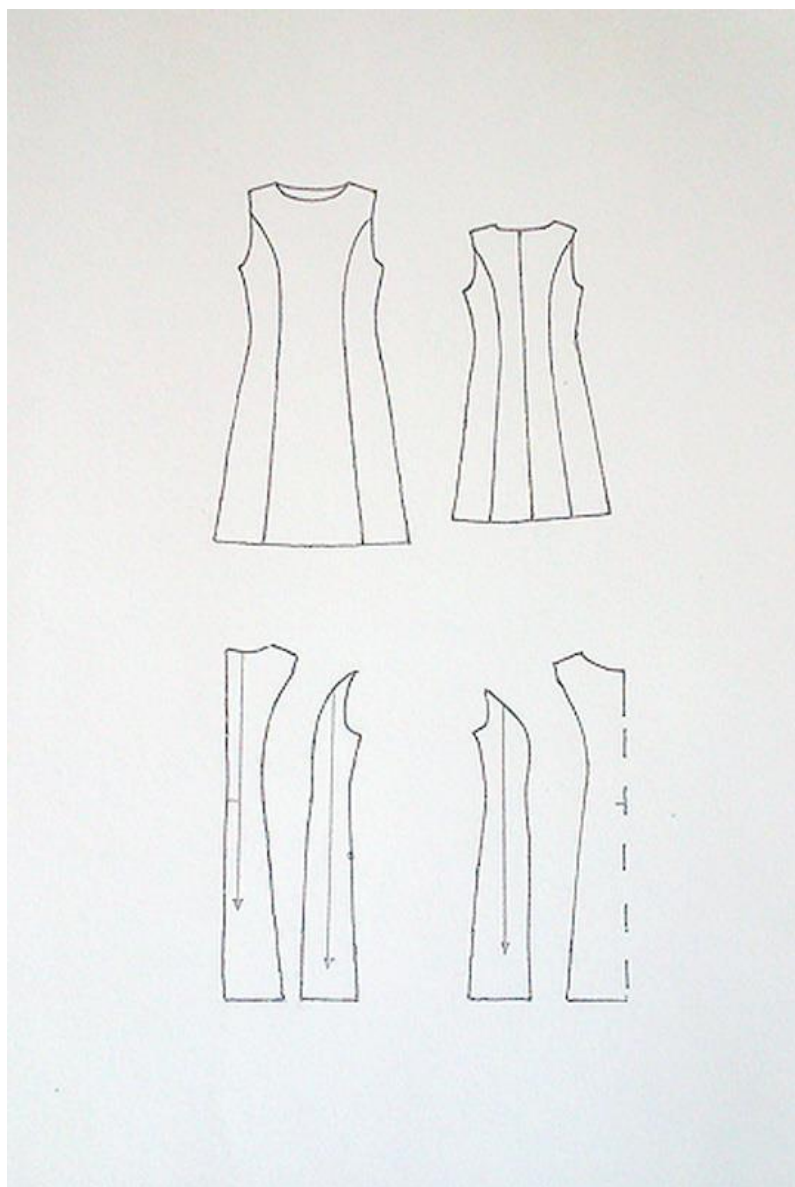
Lisa 3. Esmased pealiskleidi kavandid (kaks kavandit seljaosast)

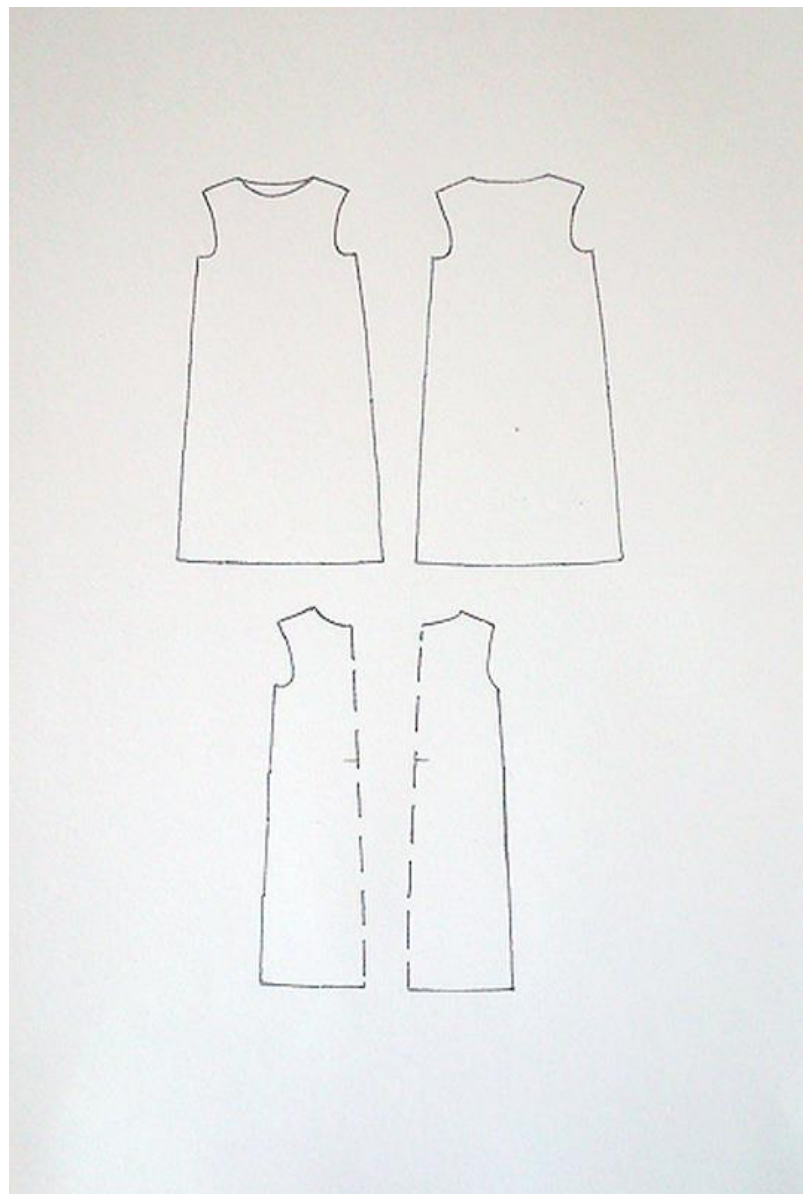
Lisa 4. Teostatud kleidi mustripaigutuse kavand (esi- ja seljaosa)

Lisa 5. Aluskleidi lõigete skeem

Lisa 6. Tüllvõrgust pealiskleidi lõigete skeem

Lisa 7. Fotod rōivakomplektist

SUMMARY

Flat bobbin lace bonnet was introduced in Southern-Estonia from the mid 19th century and the tradition of wearing bonnets diminished in the beginning of the 20th century.

According to the analysis of bonnet collection of the Estonian National Museum we can conclude that newly made bonnets must follow the original as much as possible but adjustments must be made according to the head circumference of the new wearer. The original pattern must be adjusted so that the visual resemblance remains. Changes in pattern rising due to the increase (or decrease) in the cap size should not cause the embroidery patterns to discontinue or border embroidery to be lost. In the same time the criticism about original mistakes in embroidery or in the location of embroidery (for example the bonnets with accidentally double - folded embroidery) or in the quality of embroidery should abide. It is not correct to follow the mistakes knowingly.

The material used in the making of museum bonnets is cotton bobbin lace with no exeptions. Unfortunately it has not been available for decades and the embroidery makers are used with the synthetic bobbin lace. The recommendations and patterns in this manual are also based on synthetic bobbin lace. When cotton bobbin lace is used the recommentations should be used with discretion.

The main objective of the thesis was to design and produce the clothing collection according to gathered knowledge. Using modern materials three differently patterned bobbin lace bonnets were made and with inspiration from the bonnet motifs a dress was designed to accesorize one of the bonnets. The final collection is suitable for a brave bride who appreciates handicraft, traditions and original clothing.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Jane Jõgi annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „19.saj tülitanude tänapäevane valmistamine ja kandmine.” mille juhendaja on Ave Matsin ja Riina Tomber.

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, **20.05.2014**